

PRVÝ VEREJNÝ SPOR V MAĎARSKEJ FILOZOFII: SPOR O KANTOVU FILOZOFIU NA PRELOME 18. A 19. STOROČIA

ONDREJ MÉSZÁROS, Katedra maďarského jazyka a literatúry FiF UK, Bratislava

MÉSZÁROS, O.: The First Public Dispute in Hungarian Philosophy: Disagreement about Kant's Philosophy at the Turn of the 18th Century
FILOZOFIA 65, 2010, No 10, p. 965

The paper describes that period of the Hungarian philosophy, in which it became professionalized, namely the Kant argument, which was the first step the Hungarian philosophy took towards its being public. The question had to be answered whether Kant's thought could become a part of it. Due to political developments as well as the pressure of the church the turn of the century witnessed the shift from epistemology to the issues of moral philosophy and theology. Thus the conditions for the reception of Kantianism and post-Kantian philosophy in the 19th century have been created. The fundamentals for the development of axiology were laid as well. The paper covers the main phases of the debate with their leading representatives.

Keywords: Kantian philosophy – Reception of Kant's philosophy – J. Rozgonyi – I. Márton – Philosophy and theology

Spor o Kantovu filozofiu bol prvým verejným filozofickým sporom v Uhorsku a prebehol v niekoľkých etapách. Možno v ňom rozlíšiť približne štyri fázy. Prvá začala vystúpením Józsefa Rozgonyiho v roku 1792 a skončila kritikou Kantovej filozofie z pera J. B. Horvátha v roku 1797. Pre túto fázu je charakteristické to, že účastníci sa zaoberajú iba Kantovou filozofiou. V druhej fáze (začína v roku 1796) vstupuje na scénu najkritizovanejší autor, prívrženec Kanta István Márton, po boku ktorého sa onedlho objavia mnohí kalvínski profesori filozofie. Rozšíreniu Kantovej filozofie sa snaží zabrániť pôvodne anonymne v roku 1801 publikovaná práca *Rosta (Sito)* Ferenc Budaiho. Ohlas tohto pamfletu zanecháva stopy na tretej fáze sporu, v rámci ktorého v roku 1813 vychádza Rozgonyiho tolerantné dielo *Észrevételek (Pripomienky)*. Kritika sa už nezameriava iba na Kantovu filozofiu, ale útočí aj na stanoviská maďarských kantovcov a predmet sporu sa presúva z gnozeologických otázok na problémy morálnej filozofie a teológie. Roku 1817 sa znova ohlásil Márton, ale jeho *Katechizmus* vyvolal veľmi ostré reakcie tak zo strany cirkvi, ako aj zo strany jeho kritikov Rozgonyiho a Folnesicsa. Vtedy (v r. 1818) sa na stranu Mártona postavili Antal Pucz a Ferenc Kazinczy. Rozgonyi v roku 1819 ešte raz reaguje svojím dielom *A Pap és a Doctor a sinlődő Kánt körül (Kňaz a doktor pri chorľavom Kantovi)*, v ktorom dospieva k záveru, že Kantova filozofia zrejme upadá, ale keďže vraj jej existencia v Uhorsku závisí aj od iných okolností (Rozgonyi tu omylom stotožňoval okruh okolo hnutia obnovy jazyka s kantovcami), nemožno predpovedať jej budúcnosť. Rozgonyiho diagnóza bola vcelku správna, lebo sa zdalo, že spor skončil nerozhod-

ne. Ukázalo sa však, že Kantova filozofia sa hlboko zakorenila vo výučbe filozofie na kalvínských a evanjelických školách a určovala ideový horizont protestantskej inteligencie, nehovoriac o tom, že presun záujmu z gnozeologickej problematiky na problematiku morálno-filozofickú a teologickú umožnil v neskoršom období, že sa modifikované postkantovstvo (napríklad Friesova filozofia) dostalo aj do tzv. filozofie harmónie a cez friesovcov vyústilo na konci 19. storočia do prvého maďarského filozofického systému s axiologickou fundáciou.¹

Immanuel Kant

Spor o Kanta mal dvoch stálych aktérov: Istvána Mártona na jednej strane a Józsefa Rozgonyiho na strane druhej. Do sporu sa na strane Mártona s väčšou či menšou vehemenciou a nastalo či dočasne zapojili Sámuel Nagy, József Horváth, József Lengyel, Pál Sárvári, Sámuel Köteles a Antal Pucz. Na strane Rozgonyiho to boli Ferenc Budai, János Lajos Folnesics, Antal Moldoványi a István Varga. Tento spor by nemal existenčné dôsledky dotýkajúce sa niektorých aktérov na strane Kantovej filozofie, keby prebiehal v korektnom duchu, v akom formuloval svoje stanoviská Rozgonyi. Ovzdušie sa zmenilo po vystúpení niektorých recenzentov (najmä Budaiho), ktorí videli v Kantovej filozofii hrozbu pre kresťanskú morálku. Táto metóda – spojenie filozofie s politickými udalosťami a teológiou – sa opakovala neskôr v spore o Heglovu filozofiu

a v niektorých iných polemikách v období reforiem. To všetko naznačovalo, že v Uhorsku ešte musí uplynúť nejaký čas, aby sa vnútorné problémy filozofie neideologizovali. Samozrejme, v prípade interpretácie sporu o Kanta nemožno bez výhrad prijať stanovisko

¹ O maďarskom kantovstve a o spore pozri: Almási Balogh Pál: *Felelete...* Buda 1835, 111 – 128; Behyna Gyula: Kant hatása hazai bölcsészetiünkre s fő követői nálunk 1848-ig. In: *Figyelő* 1875, 40. 472 – 474, 41. 482 – 485, 42. 494 – 496; Hugo von Meltzl: *Kantiana Hungarica*. Kolozsvár – London 1881 (dodatok k tejto knihe: Peter Gerecz: *Verzeichniss der magyarischen Kantliteratur*); Mitrovics Gyula: A magyar bölcséleti irodalom vázlatja. In: Schwegler Albert: *A bölcsélet története*, Budapest 1904, 517 – 523.; Pukánszky Béla: Kant első magyar követői és ellenfelei. In: *Protestáns Szemle*, 1924, 5 – 6, 294 – 303.; Bartók György: Kant hatása Magyarországon és a magyar Kant-irodalom. In: Bartók György: *Kant*, Kolozsvár 1925; Halasy Nagy József: Kant és a magyar szellemi élet. In: Halasy Nagy József: *Két filozófus Platón és Kant*, Budapest 1925, 169 – 174.; Horkay László: Kant első magyar követői. In: *Irodalom és felvilágosodás*, Budapest 1974, 201 – 228.; Horkay László: A kanti filozófia ismeretének legkorábbi nyomai hazánkban. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1975, 4, 462 – 464.; Horkay László: *A magyar nyelvű filozófia története a XVII. század közepétől a XIX. század végéig*, Budapest 1977, 18 – 55.; Percz László: Felemás portré, politikai keretben. Kant-vita a Tudományos Gyűjtemény 1817 – 1818-as évfolyamaiban. In: *Világosság* 1992, 11, 845 – 856.; Darai Lajos Mihály: A korai magyar Kant-recepció értékeléséhez. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 1994, 3 – 4, 475 – 479.

maďarskej historiografie filozofie (najmä názor Horkayho) zo sedemdesiatych rokov 20. storočia, podľa ktorého reakcie zo strany cirkví a teológie boli jednoznačnými útokmi proti rodiacej sa maďarskej filozofii. Kantovo riešenie problému racionálnej teológie totiž malo svojich odporcov aj v nemeckej (Fichte) a vo francúzskej filozofii (F. R. Lamennais) ([1], 429 – 477). Tento spor však zároveň dokázal, že filozofia vyšla spoza múrov škôl a oslovila maďarských intelektuálov.

Predstavme najprv hlavných aktérov sporu.

József Rozgonyi (1756 – 1823) študoval v Blatnom Potoku a vo Viedni, potom strávil niekoľko rokov na univerzitách v Göttingene, Utrechte a Oxforde. V rokoch 1791 – 1797 bol profesorom na lučeneckom gymnáziu, potom do svojej smrti profesorom filozofie na lýceu v Blatnom Potoku. Bol to mysliteľ s širokým rozhľadom, ktorý však mal vážne výhrady proti Kantovej filozofii. Jeho hlavné diela: *Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani. Ad viros clarissimos Jakob et Reinhold* (Pestini 1792); *Észrevételek azon még kéz-írásban levő s a Kánt izlése szerént készült munkára nézve, mellynek neve Erköltsi tudományok megrostálása* (Pripomienky k rukopisnej práci podľa Kantovho vkusu s názvom Preosievanie morálnych vied; Sárospatak 1813); *Responsio ad immodesti anonymi Recensentis crises, contra Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani*, S. Patakini 1816; *A Pap és a Doctor a sinlódó Kánt körül...* (Kňaz a doktor pri chorľavom Kantovi; Pest 1819); *Aphorismi psychologicae empiricae et rationalis, perpetuo Philosophiae criticae ratione habita*, S. Patakini 1819; *Aphorismi historiae philosophiae...*, S. Patakini 1821.

István Márton (1760 – 1831) študoval v Debrecíne a v Göttingene (pozri [2]). Po návrate domov viedol lýceum v Pápe a premenil ho na významnú výchovnú inštitúciu. Od roku 1795 prednášal filozofiu v Kantovom duchu a v maďarčine. Napriek útokom na jeho osobu ho po smrti Rozgonyiho pozvali na katedru do Blatného Potoka, túto ponuku však neprijal. Po roku 1815 ho prinútili učiť znova v latinčine. Jeho diela: *Keresztvény theologi morál, vagyis erkölcstudomány* (Kresťanská teologická morálka čiže etika; 1796); *Keresztvény morális kis katechizmus* (Malý katechizmus kresťanskej morálky; Bécs 1817); *Felelet a morális katechizmusnak arra a recensiójára, amely a Tudományos Gyűjteménynek a mult 1817. eszt. 10. kötetjében található* (Odpoveď na recenziu na katechizmus kresťanskej morálky, ktorá sa nachádza v 10. Zväzku ročníka 1817 časopisu *Tudományos Gyűjtemény*; 1818); *Guilielmi Krug Systema philosophiae criticae in compendium redigit...* (Vienna 1820).

Treba revidovať názor, všeobecne rozšírený v maďarskej historiografii filozofie, podľa ktorého recepcia Kantovej filozofie začala sporom o Kanta. Slovenská historiografia už preukázala, že na evanjelických školách približne od roku 1790 pôsobili učitelia (Štefan Fábri, Johann Samuel Fuchs, Žigmund Carlowszky, Samuel Zsigmondy), ktorí vo svojich prednáškach a učebniciach buď čiastočne, alebo úplne stáli na Kantových pozíciách. Je známe aj to, že **Anton Kreil** (1757 – 1838) na univerzite v Pešti a **Johann Nepomuk Delling** (1764 – 1838) na akadémii v Pécsi šírili Kantovu filozofiu už v 90-tych rokoch 18. storočia. Kreila najprv v roku 1790 obvinili z ateizmu. Dokázal síce svoju nevinu,

tvrdiac, že učí iba to, čo podľa Leibniza a Kanta prednášajú aj na rakúskych a nemeckých univerzitách, ale podozrenie na ňom uľpelo. Proti Dellingovi začali vyšetrovanie s obvinením, že učí v Kantovom duchu. Z profesorov, ktorí boli poverení vec prešetriť, Kreil a Schedius (profesor estetiky) nepovažovali Kantov systém za nebezpečný, Kreil dokonca navrhol odmeniť Dellinga zato, že do takej veľkej miery akceptuje stav súčasnej filozofie. Keďže však Szerdahelyi (bývalý jezuita, prvý profesor estetiky na trnavskej univerzite) bol opačnej mienky a navrhoval zakázať Kantovu filozofiu, Dellinga prepustili zo zamestnania. Kreila zasa najprv dali pod kuratelú a v roku 1795 penzionovali. Všetky tieto opatrenia súviseli s Martinovicovým sprisaháním, keďže členovia sprisahania vo svojich výpovediach spomínali aj Kreila ako sympatizanta francúzskej revolúcie. Miestodržiteľská rada zakázala vyučovať Kantovu filozofiu ako „nebezpečné, temné a extrémne“ učenie na všetkých školách krajiny. Kreilova otázka – Je možné spomínať Kanta v rámci prednášok z dejín filozofie? – však bola posúdená kladne, a tak Kanta v dejinách filozofie bolo možné prednášať ([3], 264 – 267, 350 – 353, 396 – 397); ([4], 198 – 204).

Kreil bol činný aj publikačne: *Handbuch der Logik für seine Zuhörer* (Wien 1789); *Eine Züge aus dem Leben und dem Charakter des... Paulus Mako* (Pest 1793); *Bemerkungen über die jüngste Schrift des Herrn Miotti nebst einer Vergleichung der Lockischen, Leibnizschen und Kantischen Philosophie* (Wien 1799). Toto jeho posledné dielo súvisí širšie s osudom Kanta v habsburskej monarchii, lebo je reakciou na Miottiho pamflet *Über die Wichtigkeit der kantischen Grundsätze in der Philosophie nebst einer kurzen Rezension der nach Kant geschriebenen Logik von Professor Kreil* (Wien 1798). Ale ani Miotti nemeškal dlho so svojou odpoveďou, lebo zaútočil na Kantovu filozofiu v päťstostranovej knihe a aj Kreilovi adresoval 50 strán: *Über die Falschheit und Gottlosigkeit des kantischen Systems nebst einer Antwort auf A. Kreils Bemerkungen...* (Wien 1801). Tento spor dokazuje, že Kreil neopustil kantovské stanovisko ani po odchode z Uhorska.

Málokedy sa spomína aj prípad **Stephana Tichého** (1750? – 1800) ([5], 167 – 168; [6], 588 – 602), profesora košickej akadémie, ktorého – podobne ako Kreila – penzionovali v roku 1795 pre údajnú účasť na jakobínskom sprisahání. Tichy vo svojom diele *Philosophische Bemerkungen über das Studienwesen in Ungarn* (Ofen-Kaschau 1792) argumentuje v prospech Kantovej filozofie, ale s poznámkou, že kritika čistého rozumu bude završená až vtedy, keď sa zbaví protirečenia a nedorozumenia podľa vzoru matematiky. Táto poznámka je pochopiteľná z pohľadu Tichého ako profesora matematiky, zároveň však odkazuje aj na znalosť Reinholdovej filozofie.

Prípady Kreila, Dellinga a Tichého sú dôkazom toho, že aj katolícki myslitelia sa zaujímali o Kantovu filozofiu, ale táto orientácia bola po zákaze z roku 1795 znemožnená. Ďalším dôsledkom týchto prípadov bolo to, že na každého, kto po tomto roku prišiel s Kantovou filozofiou, padlo politické podozrenie. Pomery nielen v Uhorsku, ale v celej habsburskej monarchii vôbec neboli priaznivé pre recepciu Kantových ideí (pozri [7], 129 – 134, 155 – 189, 267 – 277). Túto situáciu najlepšie charakterizuje Miottiho odpoveď Kreilovi, kde píše, že „Aufklärer“, „kantovec“ a „jakobín“ sú iba troma označeniami toho istého: útoku na trón a náboženstvo ([8], 642).

Spor o Kanta v maďarskej filozofii nebol teda začiatkom recepcie Kanta. V centre stála otázka: *Ako možno interpretovať Kantovu filozofiu?* Po tom, čo Rozgonyi pristupoval k nej z aspektu gnozeológie, začalo prevažovať hľadisko teologické a morálno-filozofické, ktoré bolo obsiahnuté v kritike J. B. Horvátha. Rozgonyi vo svojom diele *Dubia...* – ktorým spor začal –, a najmä vo svojich *Aphorismi psychologiae* z roku 1819 kritizoval Kantovu teóriu poznania z hľadiska anglického empirizmu. Vo svojom prvom diele ukazuje, že Kantova filozofia je budovaná na Humových myšlienkach. Rozgonyi zároveň kritizuje aj Huma odvolávajúc sa na Thomasa Reida, a preto sa domnieva, že existencia nie je dôsledkom subjektívnej predstavivosti, ale absolútnym stavom objektov. Odmieťa dokonca aj sekundárne vlastnosti podľa chápania Locka. Rozgonyi oproti Kantovi tvrdí, že zmysly sú pravým zdrojom poznávania a rozum nemá osobitnú schopnosť získavania poznatkov. Čas a priestor nie sú formami nazerania, ale vlastnosťami vecí. Kategórie umu takisto nemajú povahu a priori, ale sú pojmi odvedenými zo všeobecných vlastností vecí. Rozgonyi neuznáva ani existenciu syntetických súdov a priori. Nevyhnutné sú podľa neho iba analytické súdy. Rozgonyi svoju kritiku Kanta rozšíril aj na systémy Fichteho a Schellinga. Z tohto hľadiska je pozoruhodné, že aj Folnesics spája týchto mysliteľov vo svojom vystúpení na stránkach časopisu *Tudományos Gyűjtemény* v roku 1817.

Horváthova kritika Kanta (1797) takisto vychádzala z gnozeologických pozícií. Nie je to však empirické, ale nesporne prekonané realistické stanovisko barokovej novoscholastiky. On už – nevedno, či preto, že bol informovaný o vystúpení Mártona, alebo preto, že mal fundamentálnejšie teologické vzdelanie – rozšíril svoju kritiku o aspekt nábožensko-teoretický. Ukazuje, že ak má boh v zmysle Kantovej interpretácie iba subjektívnu povahu, tak mu v skúsenosti nič nezodpovedá, teda existencia či neexistencia boha sa stáva vecou náhody. O dvadsať rokov neskôr formuluje túto tézu oveľa vyhranenejšie Folnesics, keď tvrdí, že podľa kriticizmu „Boh nie je skutočným, ale iba ideálnym či mysleným Bohom“.

Folnesics však prichádza až o dvadsať rokov. Prvú fázu sporu charakterizuje to, že Dellingova, Kreilova a Tichého činnosť rýchlo upadla do zabudnutia a vplývala už iba na myslenie malého okruhu ľudí, z ktorého vyšla aj psychológia Pétera Báránya [9]. Zostala ale politická dimenzia recepcie Kanta, ktorá negatívne vplývala na teoretickú recepciu. Paralelne s tým – ako poznamenal už Almási Balogh – Kant nachádza v Uhorsku skôr odporcov než nasledovníkov. Východiskovým bodom kritiky je ešte Kantova teória poznania, prijímanie jeho filozofie teda má ešte filozofický charakter. Obrat nastáva v roku 1797 smerom k teológii.

Nebola to len maďarská špecialita. Aj v Nemecku obviňovali Kanta z toho, že spochybňuje existenciu boha a nesmrteľnosť duše. V tomto ovzduší začal svoju činnosť Márton, ktorého Kazinczy v jednom svojom liste nazval „Kant z mesta Pápa“. Ako som už uviedol, v roku 1795 začal prednášať filozofiu po maďarsky a v roku 1796 uverejnil svoju prvú knihu, ktorá bola vlastne prekladom *Lehrbuch der theologischen Moral* od Wilhelma Schmieda z roku 1793. K tomuto prekladu Márton pripojil predslov a dodatok. Dodatok má názov *Erköltsi Szótár (Etický slovník)* a podáva výklad Kantových pojmov. Na ilustráciu toho, ako presne pochopil Márton Kanta, uvediem jeho definíciu pojmov „noumenon“

a „phaenomenon“: „*Noumenon*, tak sa nazýva v kritickej filozofii osebe existujúca vec, ktorá nie je v žiadnej relácii s mojimi poznávajúcimi schopnosťami – v protiklade k phaenomenonu alebo k tomu, čo môže byť predmetom mojej telesnosti a vnímania“ [10], 89).

Napriek tomu, že Márton poznal Kantovu filozofiu v celej komplexnosti, teda chápal jej antimetafyzickosť aj kritickú povahu v teórii poznania, jeho etický slovník prezentuje Kanta predovšetkým ako autora filozofie morálky. Objavujú sa tu všetky tézy, ktoré neskôr rozviedol v *Katechizme* a ktoré budú antikantovci spochybňovať na vrchole sporu. Je to najmä chápanie subjektivity a objektivity, formálnych a materiálnych princípov, morálky v podobe noumenonu aj fenoménu atď. To všetko svedčí o tom, že Márton videl v náboženstve iba prostriedok morálky. Keď teda preniesol Kantovu filozofiu do oblasti morálky, jednak poskytol svojim odporcom dobré argumenty (ved' takto redukovaný spor nepredpokladal dokonalú znalosť Kanta), jednak sám zapríčinil to, že táto recepcia Kanta a takisto aj spor sa točili okolo zjednodušenej interpretácie.

Márton nebol jediným kalvínskym profesorom, ktorý učil v Kantovom duchu. V Debrecíne už v školskom roku 1794/95 mali veľký úspech u študentov dvaja mladí profesori. Prvý z nich, **Sámuel Nagy** (1773 – 1810), bol priateľom známeho básnika Csokonaiho, ale filozofiou sa zaoberal veľmi krátko. Druhý – o ktorom sa zmienil práve Nagy vo svojom liste Kazinczemu (považoval ho za veľkého kantovca) – je **József Horváth** (1764 – 1796). Zachovala sa jedna jeho štúdia *Mitsoda az, mi bennünk gondolkodik? (Čo je to, čo v nás myslí?)* z roku 1794, ktorá sa však vyznačuje skôr kritikou materializmu. (Pôvodne publikovaná in: [11], 336 – 338, neskôr uverejnená in: [12], 53 – 55.) Horváth umrel mladý, takže nemohol rozvinúť svoje názory.

Pál Sárvári (1765 – 1846) prednášal filozofiu v Debrecíne v rokoch 1795 – 1798. Pôvodne študoval v Göttingene a Kantovu filozofiu si osvojil z prednášok Bouterweka. Hoci aj Mitrovics, aj Horkay spochybňujú Sárváriho orientovanosť na Kanta a hoci aj v jeho diele *Moralis philosophia...* (Pest 1802) sa nachádzajú kritické poznámky na „veľkého mysliteľa z Königsbergu“, treba konštatovať, že Kantovu filozofiu charakterizuje dosť obširne. Samozrejme, aj on sa sústreďuje na morálku. V úvode svojej knihy síce konštatuje, že kantovcami sú tí myslitelia, ktorí na rozdiel od dogmatikov tvrdia, že treba „skúmať predovšetkým hranice ľudských poznávajúcich schopností“, teda že noetické stanovisko je určujúce, no v ďalšej časti sa už zaoberá iba etikou. Analyzujúc základný princíp morálky rozlišuje medzi formálnym a materiálnym princípom a medzi vyznávačmi týchto princípov. Vo svojom diele, v ktorom pracuje s rozsiahlym poznámkovým aparátom, sa zaoberá obidvoma tábormi, ako aj ich tvrdeniami a kritikami. Z toho možno vydedukovať, že prezentácia Kanta (systému vyznávajúceho formálny princíp) vyplnía polovicu knihy. Na ilustráciu uvediem, ako znie Sárváriho interpretácia morálnej maximy: „Každý nech si stanoví pre seba takú regulu (alebo maximu), a podľa nej nech aj koná, akú chce presadiť v podobe všeobecného zákona pre celú rozumnú skutočnosť“ ([13], 130).

Z hľadiska sporu o Kanta nás zaujíma posledná časť jeho knihy, kde položil jednu zo základných otázok celého sporu: „Akú výhodu poskytuje to, že etika má prioritu pred náboženstvom“ ([13], 207)? Odpoveď znie v Mártonových intenciách: Z toho, že vedomé etické rozhodnutie predbieha splnenie prikazov náboženstva, môže vyplynúť iba dobro.

Neskôr sformuluje aj „kacírsku“ otázku: Je z hľadiska morálky potrebné náboženstvo? Rozlišujúc medzi praktizovaním náboženstva (teda tým, čo je v náboženstve vonkajšie) a vnútorným náboženstvom, konštatuje: „Treba hľadiť na to, čo je v náboženstve *vnútorné*, teda čo je jeho *dušou* a skutočnosťou, ako na dôsledok a zdokonaľovanie v nás začínajúceho morálneho dobra...“ ([13], 225). Stačí porovnať toto tvrdenie s príslušnými pasážami z Mártonovho etického slovníka, aby sme zistili Sárváriho orientáciu. Možno, že nebol exaktným kantovcom, ale jeho názory podporovali Mártonovu snahu. Na spore sa osobne nezúčastnil, ale nezapojil sa ani do útokov na svojho nástupcu na katedre Józsefa Lengyela.

József Lengyel (1770 – 1821) začal vyučovať filozofiu v Debrecíne po štúdiách v Göttingene roku 1798. (O Lengyelovi pozri: [14], 75 – 77). Podľa Horkayho Lengyel začal svoju učiteľskú dráhu s hotovými prednáškami. Keďže učil po maďarsky, musela to byť tvrdá práca, veď filozofická terminológia sa iba tvorila. Neučil všetky filozofické disciplíny podľa Kanta. Jeho metafyzika sa napríklad riadila ešte Wolffovým systémom. Prvá časť jeho logiky je už v Kantovom duchu, ale kantovské sú najmä jeho etika a filozofia práva. Aj to dokazuje, že kalvínski učitelia filozofie kládli v prípade Kanta dôraz na morálnu filozofiu. Tieto Lengyelove práce zostali v rukopise, tlačou z nich vyšla iba časť s názvom *Rövid Aphorismusok az Erköltsi Philosophiából* (*Krátke aforizmy z morálnej filozofie*) ([12], 119 – 124). Tento krátky text svedčí o tom, že Lengyel vedel byť ku Kantovi aj kritický, lebo v pasáži o formálnom princípe morálky píše, že kategorický imperatív nespĺňa požiadavku, podľa ktorej by sme sa v praxi mohli rozhodnúť medzi dobrom a zlom.

Napriek tomu, že Lengyelova činnosť nebola taká provokujúca ako Mártonova, paradoxne on zaplatil za svoj postoj svojím miestom. Mohlo sa to stať preto, lebo v Debrecíne vtedy mala prevahu ortodoxia, ktorá Kantovu filozofiu i Lengyelove liberálne pedagogické metódy videla nerada. Vedúcou osobnosťou v Debrecíne bol vtedy Ézsaiás Budai (brat Ferenc Budaiho, autora pamfletu *Rosta*, v ktorom bol napadnutý aj Lengyel), ktorý donútil Lengyela, aby sa roku 1802 vzdal svojej katedry. Jeho predmety boli okamžite rozdelené medzi prívržencov Budaiho. Je to príklad toho, ako bola školská filozofia podmienená cirkevnými požiadavkami a limitovaná teológiou.

Rosta útočila aj na sedmohradského kantovca **Sámuela Köteles**a (1770 – 1831). Köteles študoval v rokoch 1796 – 1798 v Jene a navštevoval prednášky Fichteho a Kruga. (O Kötelesovi pozri: ([15]; [16]). Po návrate domov bol najprv profesorom filozofie v Marosvásárhelyi, od roku 1818 pôsobil v Nagyenyede, kde bol aj rektorom školy. Roku 1830 sa stal členom Akadémie vied. Jeho diela: *Az erköltsi filozófiának eleji I-II* (*Princípy filozofie morálky I-II*, 1817); *Közönséges logika vagy az értelem tudománya* (*Všeobecná logika*, 1808); *A Philosophia Encyclopaediája* (*Encyklopédia filozofie*, 1829); *Philosophiai Anthropologia* (*Filozofická antropológia*, 1839, posmrtné vydané dielo).

Relatívne liberálnejšie pomery Sedmohradska, ako aj to, že Köteles sa dištancoval od spoločenských ideí osvietenstva, spôsobili, že mohol pestovať Kantovu filozofiu bez väčších obmedzení. Svoju logiku mohol vydať viackrát a v predslve k svojej etike mohol označiť ako nepodložené podozrenia, podľa ktorých je kritická filozofia nebezpečen-

stvom pre morálku a náboženstvo. Aj on vyzdvihoval nábožensko-filozofickú funkciu Kantových ideí. Kötelesova etika celkom jednoznačne vychádza z Kantových diel.

Köteles zároveň urobil prvé kroky na ceste, ktorou prešla maďarská filozofia od kantovstva cez pokantovskú filozofiu (Fries, Krug) a britský pragmatizmus (teória „common sense“) až k Szontaghovmu pokusu o originálny filozofický systém. Síce s trochu nadšádzky, ale vychádzajúc z dobového hodnotenia mohol Imre Pauer o Kötelesovi napísať: „Kötelesovi patrí najväčšia sláva nielen preto, že svojimi prednáškami a významnými dielami značne pozdvihol úroveň filozofickej vzdelanosti, ale najmä preto, lebo svojou originalitou prekonal všetkých svojich predchodcov a otvoril cestu novému filozofickému smeru, filozofii harmónie“ ([17], 132). Vieme, že Rozgonyiho antikantovstvo vychádzalo z anglického empirizmu a že aj predstavitelia filozofie harmónie (ktorí mali veľký kultúrno-mocenský vplyv v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 19. storočia) vysoko oceňovali túto filozofiu, preto možno pochopiť, prečo nikomu nevadilo Kötelesovo kantovstvo a prečo ho zvolili aj za člena akadémie.

Medzi Kötelesových študentov patril aj **Károly Péterfi** (1790 – 1873), profesor filozofie v Marosvásárhelyi a neskôr duchovný, ktorý bol od roku 1834 členom korešpondentom Akadémie (o ňom pozri [18], 337 – 355). Tlačou mu vyšli diela: *Filozófusok és a filozófia históriája (Filozofi a dejiny filozofie, 1833)*; *Alapfilozófia (Fundamentálna filozofia, 1841)*. Z týchto a z rukopisných prác vyplýva, že bol prívržencom Kantovej filozofie, ktorú však interpretoval prostredníctvom Kruga, čím sa zaradil do veľkej skupiny maďarských mysliteľov prvej polovice 19. storočia.

V rokoch 1794 – 1801 už možno nájsť na kalvínskych školách veľa kantovcov. Na začiatku storočia však prišli protiakcie. Eklatantným príkladom bol pamflet *A Kánt szerént való philosophiának rostálgatása levelekben (Preosievanie filozofie podľa Kanta v dopisoch, 1801)*, známy najmä pod skráteným názvom *Rosta (Sito)*, ktorý vyšiel anonymne, ale o ktorom veľmi rýchlo vyšlo najavo, že jeho autorom je **Ferenc Budai** (1760 – 1802). Ten bol bratom Ezsaiása Budaiho a keďže už poznáme konflikt medzi ním a Józsefom Lengyelom, ľahko si môžeme domyslieť príčiny zrodu tohto pamfletu. Lebo skutočne išlo o pamflet, a nie o vedecké dielo. Konštatoval to už aj Almási Balogh, podľa ktorého „autor sa snaží preukázať, že Kant a kritická filozofia sú najnebezpečnejšími nepriateľmi náboženstva a morálky a aj zdravý rozum stroskotá na temnom a nepochopiteľnom Kantovom učení. Autor chce zosmiešniť Kantových nasledovníkov, a zvlášť útočí na profesora Istvána Mártona“ ([19], 113).

Rosta nie je originálnym dielom, ale prekladom neznámeho nemeckého pamfletu namiereného proti Kantovi.² Prekladateľ pripojil ku každej kritike poznámky, v ktorých

² Existuje názor, podľa ktorého autorom tohto pamfletu bol W. T. Krug. Pozri recenziu Pála S. Varga knihy Zoltána Rohonyiho *Úgy állj meg itt, pusztán*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1999, 1 – 2, 225.: „W. T. Krug sa u nás prvýkrát objavil ako autor polemického spisu proti transcendentálnej filozofii (hoci prekladateľ Ferenc Budai neudáva jeho meno)...“ Toto svoje stanovisko opakoval Pál S. Varga aj vo vyššie citovanej štúdií *Ész és hit* na strane 457. Tento názor je však diskutabilný, veď veľká väčšina maďarských kantovcov sa ku Kantovej filozofii hlásila cez Kruga, ktorého systém bol pre školskú filozofiu prijateľnejší.

kritizoval knihu Istvána Mártona. Budaiho priznaným cieľom bolo upozorniť verejnosť na protináboženský a antimorálny charakter Kantovej (a samozrejme Mártonovej) filozofie a primäť predstavených protestantských škôl, aby podľa vzoru katolíckych škôl aj oni zakázali vyučovanie Kantovej filozofie. Keďže podľa neho je Kant ateistom, jeho nasledovník nemôže vyučovať teológiu. Budaiho neznášanlivý štýl ústil do denunciacie; namiesto analýzy moralizoval a súdil bez poznania. Dôsledky boli veľmi praktické: Márton ďalších pätnásť rokov nepublikoval; Sárvári sa utiahol do ústrania; Lengyel rezignoval; iba Köteles pestoval Kantovu filozofiu podľa vlastného štýlu. No a keďže autori z opačného tábora – okrem Rozgonyiho – sú bezvýznamní myslitelia, dochádza k stagnácii vo filozofii.

Na veľké prekvapenie sa však dvanásť rokov po pamflete *Rosta* znova ozval Rozgonyi. Štýl jeho diela *Észrevételek...* je tolerantný a objektívny. Táto tolerancia neprekvapuje zo strany Rozgonyiho, ale je neočakávaná vzhľadom na ducha doby. V každom prípade však núti k tomu, aby sme v spore o Kanta rozlíšili dve úrovne. Prvá je nízka úroveň, ktorú si zvolil Budai, a druhá je odborná, ktorú predstavoval najmä Rozgonyi. Samozrejme, teraz už ani Rozgonyi nespomína pôvodnú tému, kritiku poznania, ale reflektuje etiku. Prispôsobuje sa domácim pomerom a snaží sa využiť ich možnosti.

Tento Rozgonyiho polemický spis sa zrodil tak, že ako kontrolór tlačiarne v Blatnom Potoku musel napísať kritiku práce *Erköltsi tudományok megrostálása*.³ Rozgonyiho dielo je teda výsledkom tejto kritiky. Rozgonyi v ňom rad radom komentuje nedostatky Kantovej etiky. Vychádzajúc z vlastného chápania konštatuje, že človek je bytosť racionálna, emocionálna, bytosť, ktorá trpí nedostatkom. Treba to pochopiť tak, že jednotlivec nikdy nedokáže naplniť svoje potreby, a tak sa snaží dosiahnuť stále viac. Rozgonyi na prvom mieste vytýka Kantovi to, že Kant redukoval človeka na racionálnu bytosť, preto ním požadovaná morálka nie je primeraná ľudskej prirodzenosti. Domnieva sa, že nestačí „chladné uvedomenie si“ povinnosti, ale je potrebná aj predstavivosť a emócie. Treba poznamenať, že túto Rozgonyiho požiadavku naplnili Friesovi nasledovníci Vandrák a Steiner tým, že medzi poznávanie a morálne konanie umiestnili esteticky.

Rozgonyiho druhá kritická pripomienka sa týkala kategorického imperatívu. Dáva za pravdu Kantovi v tom, že morálny zákon musí byť racionálny a všeobecne platný, vytýka mu však to, že táto maxima preukazuje iba racionalitu alebo iracionalitu konania, nič však nehovorí o obsahu morality. Kritika sa teda týkala klasického bodu sporu: Je formálne určenie dostatočné, alebo je nevyhnutná aj „matéria zákona“? Márton sa domnieval, že formálny princíp je určujúci. Rozgonyi je však presvedčený o tom, že bez konkrétnych noriem utrpí „ušľachtilosť a posvätnosť“ morálky.

Napokon treťou, najväčšou výtkou bolo konštatovanie, že Kantova etika protirečí učeniu evanjelia. Rozgonyi to dokazuje analýzou slobodnej vôle a dospieva k záveru, že hoci to Kant nikde *expressis verbis* netvrdil, predsa len odmietal existenciu slobodnej vôle, ktorú priznáva iba noumenonu. Kresťanské chápanie morálky však stojí a padá na otázke

³ Tvrdenie Gyulu Mitrovicsa, že išlo o protikantovskú prácu, je mylné. Pozri: Mitrovics, G.: A magyar bölcséleti irodalom vázlatja. In: Schweigler, A.: *A bölcsélet története*. Budapest 1904, 518.

slobodnej vôle. Rozgonyi kladie na prvý pohľad rečnickú otázku, ktorá je však v danom kontexte kardinálna: „Aký úžitok môže mať kresťanský kazateľ z takto interpretovanej slobody a ako možno zosúladiť toto učenie s ortodoxnou teóriou?“ (§ 9 Rozgonyiho diela.)

V závere svojich poznámok sa Rozgonyi vracia ešte k svojmu starému a obľúbenému dôkazu, podľa ktorého Kant neprišiel s ničím novým, a pridáva pragmatickú pripomienku, že menej vzdelaní kazatelia aj tak nepochopia Kantove myšlienky a že Kantov systém už aj tak upadá. Napriek tomu nie je proti vytlačeniu a vydaniu knihy, lebo autor v nej podáva Kantovu filozofiu jasne a systematicky. Hoci on sám si neželá zavedenie Kantovej filozofie do výučby, môžu sa nájsť takí, ktorým táto kniha posluží. Má teda dve odporúčania: aby bola latinská terminológia podľa možnosti pomad'arčená a aby sa vynechali urážlivé poznámky na adresu protivníkov. No a keďže „má vo vzťahu k nejasným filozofickým vedám nekonečnú trpezlivosť“, nechce zabrániť vydaniu knihy.

Tento Rozgonyiho spis je pozoruhodný z dvoch hľadísk. Jednak je dôkazom toho, že počas predchádzajúcich rokov staré konflikty nezanikli a kantovci sa nestiahli zo scény úplne, jednak formuluje argumenty, ktoré sa o štyri roky neskôr – vedecky síce menej korektné, ale o to ostrejšie – objavili na stránkach časopisu *Tudományos Gyűjtemény*.

Po Rozgonyiho spise vyšlo novšie dielo Mártona *Keresztyén Morális Kis Katechizmus* (1817), ktoré vzniklo na objednávku a ktoré cirkev neprijala ako učebnicu. Mártonovou snahou bolo podoprieť kalvínske náboženstvo Kantovou morálkou. Svoju predstavu, „ideu katechizmu“, sformuloval v predslove takto: „Pre tento katechizmus je príznačné, že morálny katechizmus hľadá na vieru zo stanoviska morálky (...) Morálka ako objektívna disciplína je ľahko pochopiteľná (...) teológia však ako subjektívne vedenie je detským rozumom ťažšie pochopiteľná (...) keďže cieľom a hlavnou líniou výchovy človeka je morálka, kým viera je iba prostriedkom tejto výchovy.“ Ťažko si predstaviť väčšiu provokáciu zo strany kalvínskej cirkvi.

Samozrejme, vypukol spor. Teraz však už nie v podobe pamfletov, ale na stránkach časopisu. Vznikol teda verejný spor, ktorý vychádzal z dvoch zdrojov a išiel po dvoch líniách, aby ho napokon uzavrel ten, čo tento spor pôvodne vyprovokoval: sám Rozgonyi.

Predtým však, než sa objavili na scéne účastníci sporu, v treťom zväzku ročníka 1817 časopisu *Tudományos Gyűjtemény* sa v jednom krátkom článku objavila pozoruhodná veta: „Pripomínam iba to, že nedávno tak milovali a obdivovali Kantovu filozofiu, až toho, kto bol proti nej, považovali za hlupáka“ ([20], 100). Autor článku, kalvínsky duchovný, sa teda sťažuje na to, že filozofická verejnosť v Uhorsku stojí na strane Kanta. To znamená, že napriek oficiálnemu odmietnutiu sa tábor kantovcov rozrastal, dokonca určoval verejnú mienku.

Tudományos Gyűjtemény (oficiálny vedecký časopis Maďarskej učenej spoločnosti) však spočiatku dával priestor iba odporcom Kanta. Jeden z hlavných aktérov, riaditeľ dievčenského ústavu **János Lajos Folnesics** (1780? – 1823), sa prihlásil hneď v prvom čísle pedagogickým článkom *Észrevételek a Pestalozzismus ellen* (*Poznámky proti pestalozzizmu*, in: *Tudományos Gyűjtemény* I., 1817, 83 – 108). V tomto článku hľadal odpoveď na štyri otázky a z tých sa aj neskôr opakuje otázka, či Pestalozziho pedagogika napomáha vzniku dobrých mravov. Folnesicsova odpoveď je jednoznačne negatívna. Tu

ešte nespomína Kantovo meno, ale všetko, čo uvádza proti Pestalozzimu, by mohol s pokojným svedomím použiť aj proti Kantovi – čo neskôr aj urobil. Na jeho článok reagoval Lajos Schedius (profesor estetiky na univerzite v Pešti) – článkom *A Pestalozzismus ellen való észrevételekről (O poznámkach proti Pestalozzismu, in: Tudományos Gyűjtemény II., 1817, s. 115 – 121)*, ktorý vytyka Folnesicsovi, že vonkoncom nepozná Pestalozziho metódu. Folnesich dlho neotálal s odpoveďou, ktorá sa rozrástla na veľkú štúdiu: *Kant, Fichte, Schelling és Pestalozzi, in: (Tudományos Gyűjtemény V., 1817, s. 44 – 90.)*. V nej sa snažil dokázať, že Pestalozziho názory úzko súvisia s dobovou filozofiou a nadväzujú na jej obraz človeka. Vracia sa k hlavnej otázke svojho prvého článku a načrtáva tézu, podľa ktorej „Kantov kriticizmus nenapomáha náboženstvu a morálke“, lebo spochybňuje objektivitu boha a morálky. Záver: „Kant, Pestalozzi a po nich ešte mnohí iní tým ponížujú náboženstvo, odtrhávajú ho od morálky a podriaďujú ho morálke. To sú korene dnešného filozofického ateizmu“ (*Tudományos Gyűjtemény, 1817, s. 51*). Ak by sa ešte našiel niekto, kto by nevedel, na koho okrem Kanta Folnesics útočí, poučí ho sám autor v jednej poznámke: „Aj v našej milovanej vlasti sa znova šíri tento princíp kantovstva. V ‚Kresťanskom (?) malom morálnom katechizme‘ profesora Istvána Mártona, kde sa náboženstvo kladie za morálku...“ (*Tudományos Gyűjtemény, 1817, s. 56*).

V nasledujúcom ročníku uverejnil svoj príspevok katolícky kňaz **Antal Pucz** (1767 – 1831), ktorý síce nie formálne, ale podľa odkazov v texte celkom jasne reaguje na Folnesicsa: *Kant Filozofiájának fő Resultatúmai (Hlavné rezultáty Kantovej filozofie; in: Tudományos Gyűjtemény, 1818, XI., 32 – 51)*. Pucz chce brániť Kanta proti Folnesicsovi, a preto hneď na začiatku konštatuje, že zmyslom Kantovej filozofie je predstaviť etiku a náboženstvo v ich skutočnej funkcii. Dokladá to dôsledkami vyplývajúcimi z rozlíšenia teoretickej a praktickej filozofie, pričom rozoberá jednotlivé Folnesicsove formulácie, niektoré tézy poslednej práce Rozgonyiho (bez toho, aby uviedol jeho meno) a dielo záhrebského profesora Simona Chuchicha.⁴ Puczova argumentácia sa od Mártonovej líši tým, že v jeho myslení nehrá hlavnú úlohu transcendentálne Ja, ale to, že Ja nachádza v sebe morálny zákon, čím sa podriaďuje zákonitostiam inteligibilného sveta.

Folnesicsova kritika Mártona bola sprostredkovaná a taká bola aj Puczova apológia. Druhá línia sporu sa už bezprostredne týkala Mártona. V časopise sa objavili dve recenzie jeho knihy: jedna z pera katolíckeho kňaza **Antala Moldoványiho** (1788 – 1819); (*Tudományos Gyűjtemény, 1817, X.*), druhá od kalvínskeho duchovného a profesora exegetiky v Debrecíne **Istvána Vargu** (1776 – 1831); (*Tudományos Gyűjtemény, 1818, XI.*). Márton napísal odpoveď na prvú recenziu, ale redakcia ju odmietla uverejniť. Moldoványiho kritika je zacielená na predslov Mártonovej práce a odmieta všetky otázky aj odpo-

⁴ Chuchich sa dostal do Puczovej pozornosti tým, že v ročníku *Tudományos Gyűjtemény, 1817, VIII., 84 – 107.* bola zverejnená recenzia Chuchichovej práce *Philosophia criticae elaborata* (Vienna 1815) z pera profesora B-Z. Recenzent tu pripomínal, že autor vo svojom diele v ontologických otázkach sleduje Kanta, ale odkláňa sa od neho v kozmologických a psychologických problémoch a stáva sa dogmatickým; Chuchicha teda nemožno označiť za kantovca. Pucz považoval túto recenziu za dobrú a vyváženú.

vede katechizmu. Moldoványí navrhuje Mártonovi úplne vynechať Kanta z podobných diel. Nevynecháva, samozrejme, ani neuralgický bod tohto sporu: hierarchický vzťah morálky a náboženstva. Vargov štýl je miernejší, ale v konzekvenciách sa nelíši od stanoviska Moldoványiho. Aj Varga sa domnieva, že ak aj oddelíme morálku od náboženstva, nech je etika postavená na fundamentoch náboženstva, a nie opačne. Druhým bodom kritiky je – podobne ako u Moldoványiho – otázka perfektibility zjavenia boha.

Ako bezprostredné pokračovanie sporu vyšla v roku 1818 vo Viedni zbierka článkov s názvom *Prof. Tiszt. Márton István úrnak Ker. Morális Katekhizmus nevű munkájára írt Recenziók az azokra tett feleletekkel egybekötve* (Recenzie diela prof. ctihodného Istvána Mártona spolu s odpoveďami na ne). Vydal ju Márton, a to preto, lebo jeho odpovede nemohli vyjsť v časopise. Mártonova odvaha bola podporovaná Kazinczom, ktorý napísal k tejto zbierke úvod. Po Moldoványiho recenzii nasledujú odpovede Mártona a Ádáma Horvátha, potom kontraodpoveď Moldoványiho a znova Mártonova reakcia. Po Vargovej kritike nasledujú Kazinczyho a Mártonova odpoveď. Knihu uzatvára Mártonova štúdia *Idea morálneho katechizmu*, ktorú autor považoval za svoju najobľúbenejšiu tému. Ide o filozofické zdôvodnenie témy sporu: tézy o odvodení náboženstva z morálky, morálneho dôkazu a kritiky ontologického a kozmologického dôkazu existencie boha. Márton sa tu zamýšľa aj nad osudom kantovstva v Uhorsku a jeho predpoveď je optimistická.

Poslednou udalosťou sporu, ktorý prebiehal takmer tri desaťročia, je anonymná práca uverejnená v roku 1819 pod názvom *A Pap és a Doctor a sinlódó Kánt körül, vagy rövid vizsgálasa főképpen a Tiszt. Pucz Antal úr Elmélkedéseinek: A Kánt philosophiájának fő Resultátumairól, s oldalaslag illetése az erköltsi Catechismust író Bétsi feleleteinek* (Kňaz a doktor pri chorľavom Kantovi čiže krátke skúmanie diela ctihodného Antala Pucza: Hlavné rezultáty Kantovej filozofie a, mimochodom, aj dotknutie sa viedenských odpovedí autora morálneho katechizmu). Zo štýlu argumentácie a opakujúcich sa tém sa dá jednoznačne vyvodiť, že autorom tohto spisu je Rozgonyi, kňazom je Pucz a doktorom zasa Márton.

Dielo začína ako sarkastický pamflet (a viac-menej tak aj končí), v podstate však ide o fundovanú protikantovskú polemiku. Rozgonyi sa Mártonom zaoberá iba na začiatku, kde mu vytýka jeho osobné útoky a zároveň bráni autora pamfletu *Rosta*. Rozgonyi vo svojej polemike s Puczom v dvadsiatich bodoch zhŕňa jeho tvrdenia a potom ich bod po bode vyvracia. Ešte predtým však môžeme čítať krátku kritiku Kanta, kde Rozgonyi argumentuje v prospech toho, že nejasnosti u Kanta vyplývajú z logických chýb. Kant sa vraj mýlil v tom, že svoje predstavy zhrnul do jedného pojmu alebo určenia, čím sa stal výklad ťažkopádny. Na druhej strane vraj použil „zlú abstrakciu“, čiže nesprávne rozlíšil pojmy patriace dohromady (napríklad priestor, kauzalita, substancia, existencia). Pri analýze Puczových téz Rozgonyi usporiadal tézy svojej staršej kritiky Kanta, takže nám predstavuje ucelený obraz protikantovskej filozofie. Kniha však obsahuje aj časť, ktorá je zaujímavá tým, že okrem problému morálneho zákona sa dotýka aj otázok pravdepodobnosti. Rozgonyi, odkazujúc na svoje staršie práce, kde viazal morálny zákon na ľudskú prirodzenosť, teraz píše, že „nás život môžeme dobre usporiadať podľa *summa probabilis* podobne ako podľa matematicky presných noriem“. Žiada, aby sme neprijali také regulatívne

normy, ktoré „sú iba posilbné, nie sú však probabilné, teda v ničom sa nepribližujú k istote a skutočnosti“. Tento Rozgonyiho názor nie je prekvapivý, ak si pripomenieme, že svoju prvú kritiku Kanta otvoril citátom z Jamesa Beattieho. Predmet kritiky je jasný: abstraktná racionalita kategorického imperatívu. Svojím obsahom však predznamenáva tendenciu, ktorá bude prítomná v maďarskej filozofii od prvej tretiny 19. storočia: otázku praxe a skutočnosti každodenného života ako východiskového bodu „životaschopnej“ filozofie.

Ako končí spor o Kanta? Nejednoznačne. Kantove názory sa v Uhorsku rozšírili, ale boli pritom redukované: Kritika poznania vypadla zo zorného poľa a zostal iba Kant ako eticko-teologický mysliteľ. Je jasné, že kantovci boli „progresívnejší“, veď všetci požadovali aj pomadžarčenie jazyka filozofie, ale ich hlavný kritik Rozgonyi mal pred očami vždy „celého“ Kanta. Zároveň však kantovci tým, že kládli dôraz na „Sollen“, upozorňovali na svet hodnôt, a tak virtuálne kládli základy neskoršieho prvého maďarského filozofického systému: axiológie K. Böhma. Môžeme povedať aj to, že takto „pomadžarčený“ Kant potom prežíval až do konca 19. storočia.

Poznáme Rozgonyiho názor o perspektívach Kantovej filozofie. Predsa Márton asi lepšie predvídal, čo sa stane v maďarskej filozofii. Na titulnej strane jeho kompendia podľa Kruga z roku 1820 je rytina zobrazujúca cintorín filozofov. Medzi rozpadnutými a polorozpadnutými pomníkmi nachádzame návštevníkov iba pri hrobe Sokrata a Huma. Avšak v popredí vidno Kantov obelisk, ktorý siaha k oblakom, a na jeho vrchole sedí Minervina sova. Je to prorocké a patetické zároveň. Lenže aj tu platí, že ak je v klasických dejinách filozofie niečo previazané a vzájomne sa podmieňujúce, v dejinách maďarskej filozofie to tak nemusí byť. Veď ak je pravda, že Krug bol autorom protikantovského pamfletu, tak je prinajmenšom ironické – a možno sebaironické –, že Márton umiestnil svoju víziu práve na prebal Krugovej knihy.

Nejasný obraz Kanta u niektorých maďarských filozofov veľmi dobre osvetľujú postoje piaristu **Jánosa Endrődyho** (1756 – 1824), ktorý v diele *Az embernek boldogsága, kifejtgetve a józan böltselkedésnek segédségével* (*Ludské šťastie preukázané pomocou triezveho filozofovania*, 1806) využíva celú plejádu morálno-filozofickej a moralistickej literatúry od Wielanda cez Herdera a Sonnenfelsa až po Kanta na to, aby svojim rodákom vysvetlil pravú povahu ich existencie tak vo vzťahu k ostatným ľuďom, ako aj vo vzťahu k Bohu, a expressis verbis sa vyjadruje: „Pri vysvetľovaní morálky sa opieram o Kanta.“ Neskôr, v roku 1822 však akoby sme čítali názory iného Endrődyho, keď v siedmom zväzku časopisu *Tudományos Gyűjtemény*, keď hovorí o „hlavných príčinách súčasného morálneho úpadku“, obviňuje Voltaira, Hobbsa a iných z toho, že ich diela zapríčinili rozmach egoistickej morálky a náboženského indiferentizmu. Zdá sa, že autor si nevedomil vnútorné súvislosti medzi osvietenstvom a kantovstvom, a preto dospel k tomu zvláštnemu eklekticismu. Tento eklekticismus však bude v maďarskej filozofii dost' typický pre väčšinu katolíckych mysliteľov prvej polovice 19. storočia.

LITERATÚRA

- [1] S. VARGA, P.: *Ész és hit*. Adalékok a XVIII-XIX. század fordulójának vallásbölcseleti vitájához. In: *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI-XIX. századi történetéből*. Debrecen 2000.
- [2] TRÓCSÁNYI, D.: *Mándi Márton István tudományos munkássága*. Pápa 1931.
- [3] PAULER, T.: *A budapesti Magyar Királyi Egyetem története I*. Budapest 1880.
- [4] A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története IV, Szentpétery Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635-1935*. Budapest 1933.
- [5] ELIÁŠ, Š.: Uhorskí jakobíni a Košice. In: *Historia Carpatica* 1984.
- [6] ORAVCOVÁ, M.: Štefan Tichý – prvý stúpenec Kanta na Slovensku. In: *Filozofia*, 1986, č. 5.
- [7] SAUER, W.: *Philosophie zwischen Aufklärung und Restauration. Beiträge zur Geschichte des Frühkantianismus in der Donaumonarchie*, Würzburg/Amsterdam 1982.
- [8] MIOTTI, P.: *Über die Falschheit und Gottlosigkeit des kantischen Systems nebst einer Antwort auf A. Kreils Bemerkungen...* Wien 1801.
- [9] BÁRÁNY, P.: *Jelenséges Lélek-Mény*. Pest 1790. (Toto dielo zostalo v rukopise a bolo publikované až v roku 1990: Gyárfás Á.: *Az első magyar bölcseleti mű és története*. Budapest 1990.)
- [10] MÁRTON, I.: Erköltsi Szótár. In: *Galagonya magyarok (Szemelvények a magyar nyelvű filozófiából Apáczaitól Böhmig*. Veszprém 1992.
- [11] *Kazinczy Ferencz levelezése II*. Budapest 1891.
- [12] *Galagonya magyarok. Szemelvények a magyar nyelvű filozófiából Apáczaitól Böhmig*. Veszprém 1992.
- [13] SÁRVÁRI, P.: *Moralis philosophia*. Pest 1802.
- [14] JOÓ, T.: Az első magyar kantianus filozófia. In: *Magyar Könyvszemle*, 1939, 1.
- [15] BARTÓK, Gy.: Adalékok a magyar filozófia történetéhez. Köteles Sámuel élete és filozófiája. In: *Athenaeum*, 1910, 1, 52 – 85. 1911; 4, 84 – 111.
- [16] HAJÓS, J.: *Köteles Sámuel*. Bukarest 1969.
- [17] PAUER, I.: *A philosophia történelme*, II. Pest 1869.
- [18] KRISTÓF, Gy.: Péterfi Károly esztétikája. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1934.
- [19] ALMÁSI BALOGH, P.: *Felelete. Philosophiai Pályamunkák, I*. Buda 1835.
- [20] KOVÁTS, S.: Az ember kíván tanulni. In: *Tudományos Gyűjtemény* 1817, III.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/0066/10.

prof. PhDr. Ondrej Mészáros, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: bandimeszaros@azet.sk